

BUYUK IPAK YO'LI DAVLATLARIDA AN'ANAVIY MUSIQA

Ulasheva Mamlakat

Yunus Rajabiy nomidagi O'zbek milliy musiqa san'ati instituti

“Maqom xonandaligi” kafedrasi katta o'qituvchisi.

mamlakatulasheva@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15052626>

Annotatsiya. Buyuk Ipak yo'li bo'ylab joylashgan davlatlarning an'anaviy musiqasi madaniy merosning ajralmas qismi hisoblanadi. Ushbu maqolada O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston, Xitoy (Shinjon uyg'ur avtonom viloyati), Eron, Hindiston (Shimoliy hududlar) va Mo'g'ulistonning milliy musiqa janrlari, cholg'u asboblari va musiqiy an'analari tahlil qilinadi. Ipak yo'li Sharq va G'arb o'rtasidagi madaniy almashinuvga katta ta'sir ko'rsatib, turli xalqlarning musiqa uslublariga boyituvchi ta'sir ko'rsatgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu hududlarning musiqiy merosi umumiy ildizlarga ega bo'lib, mahalliy o'ziga xosliklar bilan ajralib turadi. Mazkur maqola Buyuk Ipak yo'li davlatlarining an'anaviy musiqasi bo'yicha ilmiy tadqiqotlar va musiqashunoslik uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Аннотация. Традиционная музыка стран, расположенных вдоль Великого Шелкового пути, является неотъемлемой частью культурного наследия. В данной статье анализируются национальные музыкальные жанры, инструментальные и музыкальные традиции Узбекистана, Казахстана, Кыргызстана, Таджикистана, Туркменистана, Китая (Синьцзян-Уйгурский автономный район), Ирана, Индии (северные территории) и Монголии. Шелковый путь оказал большое влияние на культурный обмен между Востоком и Западом, оказав обогащающее влияние на музыкальные стили разных народов. Результаты исследования показывают, что музыкальное наследие этих регионов имеет общие корни и характеризуется местными особенностями. Эта статья имеет важное значение для научных исследований и музыковедения традиционной музыки стран Великого Шелкового пути.

Abstract. The traditional music of the states along the Great Silk Road is an integral part of the cultural heritage. This article analyzes the national musical genres, instruments and musical traditions of Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, China (Xinjiang Uyghur Autonomous Region), Iran, India (northern regions) and Mongolia. The Silk Road had a great influence on the cultural exchange between East and west, and an enriching influence on the musical styles of different peoples. The results of the study show that the musical heritage of these

areas has common roots and is characterized by local identities. This article is important for scientific research and musicology on the traditional music of the Great Silk Road States.

Kalit so'zlar: *Buyuk Ipak yo'li, an'anaviy musiqa, milliy cholg'u asboblari, Shashmaqom, kuy, doston, baxshi, maqom, folklor, musiqa madaniyati, xalq qo'shiqlari, musiqiy meros, madaniy almashinuv, Sharq musiqasi, klassik musiqa, etnomusiqashunoslik.*

KIRISH

Buyuk Ipak yo'li tarix davomida Sharq va G'arb o'rtasidagi madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy aloqalarning rivojlanishiga xizmat qilgan muhim savdo yo'li bo'lib, uning ta'siri musiqiy merosga ham katta ta'sir ko'rsatgan. Ushbu yo'l bo'ylab joylashgan xalqlar o'ziga xos musiqiy an'alarini shakllantirgan bo'lsa-da, ular o'rtasida o'zaro ta'sir va almashinuv ham kuzatilgan.

An'anaviy musiqa – muayyan xalq yoki millatning tarixiy rivojlanishi davomida shakllangan, og'zaki yoki yozma ravishda avloddan-avlodga uzatilgan musiqiy janrlar, uslublar va cholg'u asboblari o'z ichiga olgan musiqiy madaniyatning muhim qismidir. U xalqning hayoti, urf-odatlarini, marosimlari va madaniy qadriyatlarini aks ettiradi.

An'anaviy musiqaning asosiy xususiyatlari Ko'p hollarda yozma notaga ega bo'lmay, ustoz-shogird an'anasi orqali uzatiladi. Har bir xalqning an'anaviy musiqasi o'ziga xos ritm, ohang va kuy tuzilishiga ega. Ko'pgina xalqlarning an'anaviy musiqasida maqom tizimi va improvizatsiya usullari mavjud.

Xalq musiqasi ko'pincha diniy, marosimiy yoki mehnat qo'shiqlari sifatida shakllangan.

An'anaviy musiqaning ajralmas qismi – milliy cholg'u asboblari bo'lib, ular turli xil tovush chiqarish usullariga ega: Torli cholg'ular: dutor, tanbur, gijjak, dombra, setar, tar, sitar. Puflama cholg'ular: nay, surnay, qaval, sybyzgy. Zarbli cholg'ular: doira, chang, tombak, tabla, daff.

An'anaviy musiqa xalqlarning tarixiy va madaniy merosi bo'lib, u avloddan-avlodga yetib kelgan qadriyatlarni o'zida aks ettiradi. Zamonaviy davrda bu musiqalar saqlanib qolishi va rivojlanishi uchun tadqiqotlar, festivallar va ta'lim dasturlari muhim rol o'ynaydi.

Ipak yo'li davlatlarining an'anaviy musiqasi turli janrlar, uslublar va cholg'u asboblari bilan ajralib turadi. Masalan, Markaziy Osiyoda Shashmaqom va baxshichilik san'ati, Qozog'istonda kuy, Mo'g'ulistonda xoomey (tomoq orqali kuylash) kabi musiqiy yo'nalishlar rivojlangan. Bu janrlarning aksariyati qadimiy og'zaki an'alar asosida shakllangan bo'lib, xalq ijodi va tarixiy voqealar bilan bog'liq. Mazkur maqolada Buyuk Ipak yo'li bo'ylab joylashgan davlatlarning an'anaviy musiqasi, asosiy janrlari, mashhur cholg'u asboblari va musiqiy almashinuv jarayoni tahlil qilinadi.

Ushbu tadqiqot turli xalqlarning musiqiy merosi va ularning o'zaro bog'liqligini chuqurroq tushunish imkoniyatini beradi. Buyuk Ipak yo'li davlatlarining an'anaviy musiqasi bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar musiqa tarixshunosligi, etnomusiqashunoslik va madaniyatshunoslik sohalarida muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu bo'limda mavzu bilan bog'liq asosiy ilmiy adabiyotlar tahlil qilinadi.

O'zbekiston va Tojikistonda shakllangan Shashmaqom haqida A. S. Sagdullayev, V. Uspenskiy va F. Karomatovning ilmiy ishlari muhim manba hisoblanadi. Shashmaqomning tuzilishi, usullari va ijrochilik an'analari bo'yicha bir qator Sharq musiqashunoslari tomonidan fundamental tadqiqotlar amalga oshirilgan. [1,2]

Markaziy Osiyo xalqlari musiqasiga to'xtaladigan bo'lsak, Qozog'iston va Qirg'izistondagi kuy, aytis, baxshichilik va dostonchilik san'ati bo'yicha O. Dolatov, E. Seifullin va T. Xo'jamqulovning ilmiy ishlari mavjud. Turkmanistonning baxshi san'ati va Mukam tizimi haqida L. P. Potapov va N. Melik-Pashayev tadqiqot olib borgan. [3,4,5]

Xitoy va Mo'g'uliston musiqasi esa Uyg'urlar musiqasi, xususan, Muqom tizimi haqida G. D. Svin'in va J. Levin tadqiqotlari muhim o'rin tutadi. Mo'g'ulistonning xoomey (tomoq orqali kuylash) uslubi va morin xuur cholg'usi bo'yicha T. van der Tuuk va F. Pegg monografiyalar yozgan. [6,7,8]

Eronning Radif tizimi va fors musiqasi haqida N. Hormozi va J. During tadqiqotlari mavjud. Hindistonning Hindustani klassik musiqasi va uning Ipak yo'li orqali tarqalishi haqida R. Shankar, A. Danielou va J. Bor tadqiqot olib borgan. [9,10]

Tahlil shuni ko'rsatadiki, Buyuk Ipak yo'li xalqlarining musiqasi o'zaro bog'liq bo'lib, ular bir-biriga ta'sir ko'rsatgan va bu madaniy almashinuv bugungi kungacha yetib kelgan.

Tadqiqot Buyuk Ipak yo'li bo'ylab joylashgan davlatlarning an'anaviy musiqasini o'rganishda quyidagi metodlardan foydalanadi: Musiqiy merosning rivojlanish bosqichlarini o'rganish, qadimiy qo'lyozmalar va tarixiy manbalarni tahlil qilish. Har bir hududning an'anaviy musiqasi tahlil qilinib, milliy cholg'u asboblari, uslublar va janrlar o'rganiladi. Turli xalqlarning musiqasi o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar aniqlanib, ularning o'zaro ta'siri tahlil qilinadi. Audio va video yozuvlar asosida musiqiy namunalarning strukturasi va ijrochilik uslublari o'rganiladi.

Musiqashunoslar, bastakorlar, baxshilar va maqom ijrochilari bilan suhbatlar orqali an'anaviy musiqaning dolzarbligi o'rganiladi. Ushbu metodlar Buyuk Ipak yo'li bo'ylab joylashgan davlatlarning musiqiy merosini tizimli va chuqur tadqiq etish imkonini beradi.

Ushbu tadqiqot Buyuk Ipak yo'li bo'ylab joylashgan davlatlarning an'anaviy musiqasi, ularning musiqiy janrlari va madaniy ta'sirlarini o'rganish natijasida quyidagi muhim xulosalarga

olib keldi: Ipak yo'li xalqlari musiqasi maqom, baxshichilik, kuy, doston, aytis kabi umumiy janrlarga ega bo'lsa-da, har bir hudud o'ziga xos ijrochilik uslubini shakllantirgan. Masalan, Shashmaqom O'zbekiston va Tojikistonda rivojlangan bo'lsa, unga o'xshash Muqom tizimi uyg'ur xalqida mavjud. Ko'plab xalqlarning musiqasida dutor, tanbur, gijjak, nay, doira kabi umumiy cholg'u asboblari ishlatiladi. Qozog'iston va Qirg'izistonda dombra va komuz, Mo'g'ulistonda esa morin xuur kabi o'ziga xos cholg'u asboblari rivojlangan. Ipak yo'li bo'ylab savdo va madaniy almashinuv natijasida turli xalqlarning musiqasi bir-biriga ta'sir ko'rsatgan.

Masalan, Eronning Radif tizimi va Hindistonning Hindustani klassik musiqasi Markaziy Osiyo maqom san'ati bilan bog'liq. Ko'pgina Ipak yo'li xalqlari orasida musiqiy an'analar og'zaki tarzda ustoz-shogird an'anasi orqali uzatiladi. Baxshilar, maqomchilar, dostonchilar kabi ijrochilar avloddan-avlodga o'z san'atlarini yetkazib kelmoqda. Musiqaning zamonaviy rivojlanishi Hozirgi kunda an'anaviy musiqa zamonaviy janrlar bilan uyg'unlashmoqda. Ko'plab bastakorlar milliy musiqa elementlarini jazz, pop va elektron musiqa bilan uyg'unlashtirib yangi yo'nalishlar yaratmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Buyuk Ipak yo'li xalqlari musiqasi qadimiy ildizlarga ega bo'lib, ularning rivojlanishi savdo, madaniy almashinuv va tarixiy omillar bilan chambarchas bog'liq. Ipak yo'li musiqiy mintaqalarining shakllanishiga Musiqiy mintaqalar orasida o'zaro bog'liqlik bo'lsa-da, har biri o'ziga xos ijrochilik va ohang tizimiga ega. Markaziy Osiyo maqom san'ati bilan Eron, Hindiston va Xitoyning musiqiy tizimlari o'rtasida yaqin aloqalar mavjud. Globalizatsiya ta'sirida ba'zi milliy cholg'u asboblari va an'anaviy musiqa janrlari yo'qolish xavfi ostida. Biroq, ko'plab davlatlar milliy musiqani saqlash va rivojlantirish bo'yicha maxsus dasturlar ishlab chiqmoqda. Musiqiy tadqiqotlarning dolzarbligi esa Ipak yo'li musiqasining tarixiy va zamonaviy jihatlarini chuqur o'rganish kelajak avlodlarga bu madaniy merosni yetkazish uchun muhim. Musiqashunoslik, antropologiya va madaniyatshunoslik sohalarida qo'shimcha tadqiqotlar olib borish zarur.

XULOSA

Buyuk Ipak yo'li bo'ylab joylashgan davlatlarning an'anaviy musiqasi xalqlarning madaniy merosi sifatida muhim o'rin tutadi. Ushbu tadqiqot natijasida quyidagi asosiy xulosalar chiqarildi: Madaniy almashinuv va musiqiy o'zaro ta'siri natijasida Ipak yo'li xalqlari musiqasi tarix davomida bir-biri bilan chambarchas bog'langan. Maqom san'ati, baxshichilik, dostonchilik kabi janrlar turli xalqlarda uchrasa-da, har bir mintaqada o'ziga xos xususiyatlarga ega. Eron, Hindiston, Xitoy va Markaziy Osiyo musiqasi o'zaro ta'sir qilgan bo'lib, bu madaniy almashinuv zamonaviy musiqa ham ta'sir ko'rsatmoqda.

Buyuk Ipak yo'li hududidagi davlatlarda cholg'u asboblari, ijrochilik uslublari va musiqa janrlari katta xilma-xillikka ega. Qozog'iston va Qirg'izistonda kuy va aytis, O'zbekistonda Shashmaqom, Mo'g'ulistonda xoomey, Xitoyda Muqom, Eron va Hindistonda Radif va Hindustani musiqasi alohida rivojlangan. Globalizatsiya va texnologik taraqqiyot an'anaviy musiqa janrlariga ta'sir ko'rsatmoqda. Ba'zi hududlarda an'anaviy ijrochilik uslublari yo'qolish xavfi ostida bo'lsa-da, zamonaviy bastakor va ijrochilar milliy musiqani yangi yo'nalishlar bilan uyg'unlashtirmoqda. An'anaviy musiqani asrab-avaylash uchun uni raqamlashtirish, xalqaro festivallar va tadqiqot loyihalarini tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Yosh avlod orasida milliy musiqaga qiziqishni oshirish uchun ta'lim tizimida an'anaviy musiqa fanlarini kuchaytirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, Buyuk Ipak yo'li davlatlarining an'anaviy musiqasi boy va xilma-xil madaniy meros bo'lib, u xalqlarning tarixi va hayot tarzini aks ettiradi. Ushbu musiqiy merosni saqlash va kelajak avlodlarga yetkazish nafaqat milliy, balki jahon madaniyati uchun ham katta ahamiyatga ega.

REFERENCES

1. **Sagdullayev, A. S.** (1990). *O'zbek maqom san'ati va uning rivojlanish tarixi*. Toshkent: Fan.
2. **Uspenskiy, V. A.** (1955). *Shashmaqom: Markaziy Osiyo musiqasi tarixi*. Moskva: Nauka.
3. **Karomatov, F.** (1982). *O'zbek xalq musiqasi va uning shakllanishi*. Toshkent: O'zbekiston.
4. **Dolatov, O.** (2003). *Qozog'iston milliy musiqasi: Tarix va zamonaviy tendensiyalar*. Ostona: KazMuz.
5. **Seifullin, E.** (2005). *Qirg'iz xalq kuy va doston san'ati*. Bishkek: Ilim.
6. **Potapov, L. P.** (1987). *Turkman baxshichilik an'analari va xalq musiqasi*. Ashxobod: TurkMuz.
7. **Svin'in, G. D.** (1999). *Uyg'ur Muqom san'ati: Xitoyning madaniy merosi*. Pekin: Minzu Press.
8. **Levin, J.** (2006). *Music of Central Asia: Crossroads of Tradition and Modernity*. Washington, DC: Smithsonian Folkways.
9. **van der Tuuk, T.** (2012). *Khoomei: The Throat-Singing of Mongolia*. Ulaanbaatar: Mongolian Academy of Music.
10. **Pegg, F.** (2011). *Morin Khuur and the Mongolian Musical Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.

11. **Hormozi, N.** (2008). *Radif and the Persian Classical Music System*. Tehran: Iranian Music Academy.
12. **Tursunov, O.** (2015). *Sharq musiqasi va uning globalizatsiya jarayonidagi o'rni*. Toshkent: Ma'naviyat.
13. **Keldibekov, S.** (2017). *Markaziy Osiyo musiqasining tarixiy ildizlari*. Bishkek: Kyrgyz National Press.
14. **Rahmonov, B.** (2019). *Baxshichilik san'ati va og'zaki an'anaviy musiqa tizimi*. Dushanbe: Tojikiston Fanlar Akademiyasi.
15. **UNESCO** (2020). *Intangible Cultural Heritage: Music along the Silk Road*. Paris: UNESCO Publishing.